

Artūro Grickevičiaus mokslo monografijos „Katalikų kunigų seminarija Kaune: 150-ies metų istorijos bruožai“ recenzija

Šiame tekste aptariama doc. dr. Artūro Grickevičiaus monografija „Katalikų kunigų seminarija Kaune: 150-ies metų istorijos bruožai“¹. Dvasinio ugdymo institucijų istorijos tyrimai yra svarbūs visos Katalikų Bažnyčios istorijos kontekste, nes Bažnyčios veikla yra glaudžiai susijusi su joje dirbančių dvasininkų pasiruošimu dirbti pastoracinę darbą parapijose ir kitose bažnytinėse įstaigose. Geras dvasininkų parengimas dvasininkų mokymo įstaigose visada rūpėjo vyskupams ir vyskupijų administratoriams. Kalbant apie XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios dvasininkus nereikia pamiršti tokio svarbaus aspekto kaip jų angažuotumas tautinėms aspiracijoms, ar tai būtų lietuviškas, ar lenkiškas nacionalizmas. Žinoma, indentifikavimasis su kuriuo nors nacionalizmu nebuvo svarbiausias dvasinio ugdymo institucijų uždavinys, tačiau klierikų veikla (daugiausia slapta) reišėsi ir šis aspektas. Svarbiausias dvasinio ugdymo institucijos uždavinys buvo paruošti tokius dvasininkus, kurie atitiktų laiko dvasią ir galėtų vaisingai dirbti besikeičiančioje visuomenėje. Šis tikslas taikytinas bet kuriai epochai. Svarbiausia dvasinio ugdymo institucija jau nuo Tridento susirinkimo buvo vyskupijos kunigų seminarija. Ši institucija paruošdavo dvasininkus pastoraciniam darbui parapijose. Kaip žinome Katalikų Bažnyčia yra hierarchinė institucija. Dėl to aukštesnėms pareigoms (kunigų seminarijų profesorių, kurijos pareigūnų, bažnytinio teismo pareigūnų) užimti reikėjo aukštojo teologinio išsilavinimo. Dvasininkai aukštąjį išsilavinimą gaudavo universitetų Teologijos fakultetuose, akademijose.

Per paskutinius dešimtmečius Lietuvos istoriografijoje pasirodė keletas darbų, kuriuose tyrinėtojai atkreipė dėmesį į katalikų dvasinio ugdymo institucijas. Vilniuje 1833–1842 m. veikusiai Romos katalikų dvasinei akademijai skirta Vytauto Jogėlos monografija². Šia recenzija aptariamos knygos autorius paskelbė monografiją, skirtą Vilniaus popiežiškajai seminarijai³. Ieva Šenavičienė savo monografijoje apie Vilniaus vyriausiąją seminariją per vyskupo Motiejaus Valančiaus prizmę kalba apie toje seminarijoje veikusius žemaičių lituanistus⁴. Savo tyrinėjimuose Ieva Šenavičienė atkreipė dėmesį ir į Žemaičių vyskupijos kunigų seminariją Varniuose⁵. Seminarijai Varniuose skirtas Zitos Genienės ir Jono Genio veikalas⁶. Savo tyrinėtojo susilaukė ir Lietuvos Užnemunėje veikusi Seinų kunigų

seminarija⁷. Vilniaus kunigų seminarijos ir Žemaičių (Telšių) vyskupijos kunigų seminarijos Kaune lyginamaisiais tyrinėjimais pasižymėjo Vilma Žaltauskaitė⁸. Šioje apžvalgoje reikia paminėti ir neordinariniam dvasininkų ugdymui – pagrindžio seminarijai – skirtą veiklą⁹.

Iš pateiktos istoriografijos apžvalgos matyti, kad paskutiniais dešimtmečiais Lietuvoje veikusios dvasinio ugdymo institucijos tyrinėtoms nemažai. Tačiau pastebėtina, kad toli gražu ne visos problemos ištyrtos, jos laukia savų tyrinėtojų. Iki šiol nesama monografijos apie Vilniaus kunigų seminariją. Artūro Grickevičiaus parašyta monografija užpildo vieną spragą – Kaune 150 metų nepertraukiamai veikusi kunigų seminarija susilaukė savo tyrinėtojo. Parašyti tokio pobūdžio monografiją yra nelengvas uždavinys, nes ją rašant reikia pasakoti istoriją, apimančią kelias epochas. Monografijos pasakojimo pradžia kalba apie carizmo laikus, tuomet – apie nepriklausomos Lietuvos laikotarpį, po to sekė ateistinio persekiojimo dešimtmečiai ir – pagaliau – vėl nepriklausoma Lietuva. Kiekvienu iš minėtų laikotarpių buvo skirtingos seminarijos veikimo sąlygos, kurios lėmė ir pačios seminarijos veiklos ypatybes, mokslo organizavimą. Kiekvienos epochos apibūdinimas reikalauja gerai išmanyti to laikotarpio politinį, kultūrinį kontekstą. Pats monografijos autorius seminarijos chronologiją yra suskirstęs į keturis laikotarpius: 1866–1926 m. – Žemaičių kunigų seminarijos laikotarpis, 1926–1938 m. – Kauno metropolijos kunigų seminarijos laikotarpis, 1938–1998 m. – Kauno tarpdiecezinės kunigų seminarijos laikotarpis, o nuo 1998 m. – Kauno kunigų seminarijos laikotarpis. Dėl šios specifikos rašant šį atsiliepimą apsiribota pirmuoju – carizmo (arba Žemaičių kunigų seminarijos) – laikotarpiu (iki Pirmojo pasaulinio karo), kadangi jo problemos recenzijos autoriui geriausiai pažįstamos. Visos monografijos vertinimą paliekame kitiems autoriams.

Tyrinėjant carizmo laikotarpį prie svarbiausių problemų, žinoma, išskiriant kaip atskirą problemą seminarijos vidaus gyvenimą ir mokymo organizavimą, pirmiausia reikia išskirti civilinės valdžios vestą politiką kunigų seminarijų atžvilgiu ir kitą problemą – būsimų kunigų pasirengimą dirbti pastoracinį darbą pakitusiomis socialinėmis sąlygomis, tiksliau – būsimų kunigų angažuotumą tautinio sąjūdžio atžvilgiu, nes XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje tautinės aspiracijos vis labiau įsitvirtino to meto visuomenėje. Šiai problemai (lietuvių kalbos vietai seminarijoje, lietuviškai klierikų veiklai) dar prieš Antrąjį pasaulinį karą daug dėmesio skyrė kunigas ir istorikas Juozapas Stakauskas, vėliau slapta klierikų draugijas apibūdino istorikas Rimantas Vėbra. Šio klausimo neapėjo ir monografijos autorius. Naujų faktų apie seminarijos klierikų lituanistinę veiklą monografijoje pateikta gal ir nėra, tik trumpai apibūdintos jau ankstesnių autorių aptartos slaptos klierikų draugijos ir teisingai pažymėta, kad „Žemaičių kunigų seminarija, iš pradžių administracijai ir daugumai dėstytojų nežinant, o vėliau gal tik sąmoningai nepastebint, tapo vienu iš tautinio atgimimo židinių“ (P. 124). Aptariamo veikalo autorius pakankamai objektyviai apibūdino vyskupo Mečislovo Leonardo Paliulionio santykius su lietuvių tautiniu judėjimu, nors kai kurie tyrinėtojai šį aspektą vertina kontraversiškai. Seminarijos rektoriumi tapus Jonui Mačiuliui-Maironiui kunigų seminarijoje pamažu įsitvirtino lietuvių kalba. Tai buvo išskirtinis atvejis, nes kitų Lietuvos kunigų seminarijų oficialiame vidaus gyvenime lietuvių kalba, nors nuo XX a. pradžios ir buvo dėstoma, naudojama nebuvo.

Carinės valdžios politika seminarijų atžvilgiu labiausiai pasireiškė „rusiškų disciplinų“ diegimu mokymo planuose, t. y. rusų kalbos ir literatūros, tėvynės istorijos ir geografijos dėstymu. Autorius ne visai tiksliai vartoja *Rusijos istorijos* terminą – vietoje *tėvynės istorijos* termino. Carizmo laikotarpio dokumentuose naudojamas *tėvynės istorijos* terminas. Taip pat neįprastas autoriaus naudojamas *rusų raštijos* terminas, nors vietomis vartojamas ir terminas *rusų kalba ir literatūra*. „Rusiškų disciplinų“ dėstymu Rusijos imperijos civilinė valdžia siekė savų tikslų – kultūriškai priartinti dvasininkus prie rusų literatūros ir kultūros ir taip formuoti Rusijos imperijai lojalius piliečius. Aptariamoje monografijoje „rusiškų disciplinų“ dėstymui paskirtas vienas skyrelis. Jame autorius pateikė įdomius faktus, kad valdžios pastangos stiprinti šių disciplinų mokymą davė teigiamų rezultatų – stojančiųjų į seminariją pažymiai buvo gana vidutiniški, o baigiančiųjų – geri. Palyginus su kalbos ir literatūros bei geografijos pažymiais santykinai mažesnis pažymių vidurkis buvo tėvynės (Rusijos) istorijos mokomojo dalyko. Ir, anot monografijos autoriaus, šis faktas byloja, kad „lietuviškos ar lenkiškos kultūros jaunuoliams šis dalykas mažiausiai patiko“ (P. 94). Šiuo aspektu pažymių vidurkį būtų įdomu palyginti su besimokiusių Vilniaus ir Seinų kunigų seminarijose. Turimais duomenimis šiose kunigų seminarijose jas baigiančiųjų rusų kalbos žinios būdavo blogesnės, negu stojant baigus gimnaziją.

Seminarijos vidaus gyvenimą ir mokslo organizavimą monografijos autorius pradeda nuo kunigų seminarijos perkėlimo iš Varnių į Kauną. Ligšiolinėje istoriografijoje seminarijos perkėlimo laikas įvairuoja. Monografijos autorius, remdamasis archyviniais dokumentais nustatė, kad seminarija Kaune pradėjo veikti 1866 m. sausio mėnesio pirmoje pusėje. Taigi šią datą reikia laikyti dvasininkų ugdymo naujoje vyskupijos sostinėje pradžia. Reikėtų suabejoti monografijos autoriaus teiginiu, kad vyskupas Motiejus Valančius „galėjo pasirinkti, paklusti ar nepaklusti“ dėl seminarijos perkėlimo. Iš tikrųjų vyskupas neturėjo kito kelio kaip sutikti su carinės valdžios primesta politika. Seminarijos veiklos pradžia Kaune buvo sunki, nes dar 1864 m. valdžia neleido priimti naujų klierikų ir dėl to į Kauną persikėlusį kunigų seminariją neturėjo nei pirmo, nei antro kurso. Klierikų priėmimas vėl buvo atnaujintas tik nuo 1870–1871 mokslo metų pradžios. Per šį laikotarpį seminarija Kaune tik vegetavo. Carinė valdžia nesiruošė uždaryti seminarijos (dėstytojai nebuvo atleidžiami), nors 1867–1868 mokslo metais joje mokėsi tik keturi klierikai, kurie buvo per jauni priimti kunigystės šventimus. Monografijoje bandoma patikslinti istoriografijoje įtvirtintą nuostatą, kad nuo 1867 m. iki 1870 m. seminarija praktiškai nebeveikė. Anot monografijos autoriaus apie kryptingą ir prasmingą seminarijos gyvavimą liudija vidinė to laikotarpio seminarijos dokumentacija: įsakai ir rezoliucijos, valdybos posėdžių protokolai, pajamų ir išlaidų knygos, o taip pat gaunamų ir siunčiamų raštų registracijos knygos. Kaip seminarijos gyvybingumo įrodymą autorius pateikė ir duomenis apie įvairių šventimų suteikimą. Monografijoje rašoma, kad tuo laikotarpiu, kai į seminariją nebuvo priimami nauji auklėtiniai, oficialiai nebuvo klierikų, arba, kaip autorius teigia: „kad vysk. M. Valančius ir bent dalis seminarijos dėstytojų ilgai besitęsiančio draudimo priimti naujokus sąlygomis ėmėsi (bent jau pavieniais atvejais) ugdyti kunigus be caro valdžios leidimo, t. y. slaptai“ (P. 72). Dėl slaptų klierikų studijų reikėtų suabejoti, vargu ar vyskupas būtų taip rizikavęs, be to, kyla ir klausimas, kur būtų dėjęs slaptą besimokiusius kunigus – juk juos įdarbinant reikėjo gauti civilinės valdžios sutikimą. Čia reikėtų sutikti su Vilmos Žaltauskaitės nuomone apie tokių studijų nebuvimą¹⁰.

Monografijos autorius nieko nerašo apie klierikų ar jau išventintųjų į kunigus studijas aukštosiose mokyklose. Kaip žinoma, tuometinė seminarija nesuteikė aukštojo mokslo, todėl seminarijos kurso baigimą reikėtų laikyti pirma dvasininko mokslo pakopa, o teologines studijas aukštojoje mokykloje – antra. XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje veikė vienintelė aukštoji mokykla (imperiatoriškoji Sankt Peterburgo Romos katalikų akademija), kurioje mokėsi visų Rusijos imperijoje ir Lenkijos karalystėje (Varšuvos generalgubernatūroje) veikusių kunigų seminarijų auklėtiniai. Kiekviena vyskupija galėjo siųsti tik limituotą skaičių valstybės išlaikomų kandidatų, todėl aukštąjį mokslą baigdavo tik ribotas skaičius kunigų. Kita galimybė įgyti aukštąjį išsilavinimą egzistavo Vakarų Europos katalikiškuose universitetuose, tačiau po 1863–1864 m. sukilimo numalšinimo iki 1905 m. oficialiai caro valdžia neleido vykti studijuoti į Vakarų Europos katalikiškus universitetus. Tačiau į XIX a. pabaigą kunigai ėmė slapta važiuoti į Vakarų Europą (dažnai leidimą išvykti užsienį gaudavo prisidengę liga) ir ten studijuoti. Svarbiausi kunigų studijų centrai buvo Roma, Fribūras. Galbūt daugiausia slaptą galimybę studijuoti užsienyje išnaudojo Seinų kunigų seminarijos auklėtiniai, bet slapta studijavo ir kunigų seminarijos Kaune auklėtiniai (pvz.: Eduardas von Roppas, Adolfas Sabaliauskas, Kazimieras Genys). Po 1905 m. kunigai jau gaudavo oficialius leidimus vykti studijuoti į Vakarų Europos katalikiškus universitetus.

Smulkūs pastebėjimai: autorius Sankt Peterburgą vadina Petrapiliu, nors istorinėje literatūroje šis miestas iki Pirmojo pasaulinio karo vadinamas Sankt Peterburgu (pvz.: Sankt Peterburgo imperatoriškoji Romos katalikų dvasinė akademija); lietuviškos spaudos draudimas panaikintas ne 1905 m., o 1904 m.; Vidaus reikalų ministerijos Kitatikių dvasinių reikalų departamentas vadinamas Dvasinių reikalų užsienio tikybų departamentu.

Dr. Algimantas Katilius
Lietuvos istorijos institutas

NUORODOS

- ¹ Grickevičius A. Katalikų kunigų seminarija Kaune: 150-ies metų istorijos bruožai. Mokslo monografija. Vilnius: Versus Aureus. 2016. 399 p.
- ² Jogėla V. Vilniaus Romos katalikų dvasinė akademija 1833–1842 metais: organizacija ir veikla. Lietuvių atgimimo istorijos studijos. T. 14. Vilnius. 1997. 234 p.
- ³ Grickevičius A. Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais: (iš Lietuvos religinio ugdymo istorijos). Monografija. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla. 2008. 290 p.
- ⁴ Šenavičienė I. Žemaičių lituanistai Vilniaus vyriausiojoje seminarijoje. Motiejus Valančius. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Leidybos centras. 1998. 254 p.
- ⁵ Šenavičienė I. Dvasininkija ir Lietuva: Katalikų Bažnyčios atsinaujinimas Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje. Vilnius: LII. 2005. 473 p. Šioje monografijoje autorė, be kita ko, pateikė Žemaičių vyskupijos kunigų seminarijos 1845–1869 m. auklėtinių išsamų sąrašą.
- ⁶ Genienė Z., Genys J. Varnių kunigų seminarija. Vilnius: Žemaičių kultūros draugijos redakcija. 1999. 238 p.
- ⁷ Katilius A. Katalikų dvasininkijos rengimas Seinų kunigų seminarijoje (XIX a. – XX a. pradžia). Vilnius: LII, 2009. 452 p.

- ⁸ *Žaltauskaitė A.* Luomas ir etniškumas dvasininkų rengimo reformų projektuose // Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 20. Vilnius. 2002. P. 197–213; *Žaltauskaitė A.* Žemaičių seminarija Rusijos valdžios projektuose (XIX a. 7–8 dešimtmečiai) // Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija. T. 52. Vilnius. 2002. P. 39–45; *Žaltauskaitė A.* Romos katalikų dvasininkas: luomo apibrėžtis ir tapatybės konstravimas. Žemaičių (Telšių) ir Vilniaus vyskupijos XIX a. paskutiniiais dešimtmečiais // Lietuvos istorijos metraštis. 2011 (2). Vilnius. 2012. P. 69–80 ir 2012 (1). Vilnius. 2013. P. 81–102; *Žaltauskaitė A.* Pasaulietinių dalykų – rusų kalbos, literatūros, tėvynės istorijos ir geografijos mokymas – mokymas dvasininkų rengimo įstaigose (XIX amžiaus antroji pusė) // *Archivum Lithuanicum*. T. 15. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 2013. P. 293–330; *Žaltauskaitė A.* Mokytojo tarnyba Romos katalikų dvasinėse seminarijose po 1863-ųjų metų – XX a. pradžioje // Kintančios Lietuvos visuomenė: struktūros, veikėjai, idėjos. Mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas prof. habil. dr. Tamaros Bairašauskaitės 65-mečio sukakčiai. Sudarė Mastianica O., Pugačiauskas V., Žaltauskaitė V. Vilnius: LII leidykla. 2015. P. 310–319 ir kiti straipsniai. Šios autorės straipsniais nemažai remiasi monografijos autorius.
- ⁹ Pogrindžio kunigų seminarija. XX a. aštuntojo ir devintojo dešimtmečio Lietuvos antisovietinio pogrindžio dokumentai / sud. vysk. Boruta J. SJ, Katilius A. Parengė Katilius A., Ratkutė D. Vilnius: Katalikų akademija. 2002. P. 727.
- ¹⁰ *Žaltauskaitė V.* Romos katalikų dvasininkų socialinis mobilumas (po 1863–1864 m. sukilimo iki XX a. pradžios) // Lietuvos istorijos metraštis. 2014 (2). Vilnius. 2015. P. 102–103.